

Mål C-646/23 Litaⁱ**Sammanfattning av begäran om förhandsavgörande enligt artikel 98.1 i domstolens rättegångsregler****Datum för ingivande:**

27 oktober 2023

Hänskjutande domstol:

Wojskowy Sąd Okręgowy w Warszawie (Polska)

Datum för beslutet att begära förhandsavgörande:

25 oktober 2023

Straffrättsligt förfarande mot:

P.B.

Saken i det nationella målet

Straffrättsligt förfarande vid domstolen i andra instans mot P.B., en privatperson, som i första instans befunnits skyldig till ett brott enligt artikel 278 § 1 i kodeks karny (strafflagen).

Syfte med och rättslig grund för begäran om förhandsavgörande

Fråga huruvida en nationell lagstiftning i vilken det föreskrivs att en domare – som handlägger ett överklagat mål vilket omfattas av direktiv (EU) 2016/343 – ska avgå med pension enligt lag, är förenlig med unionsrätten mot bakgrund av artikel 19.1 andra stycket FEU och artikel 47 i stadgan om de grundläggande rättigheterna jämförd med detta direktiv.

Frågor som har hänskjutits för förhandsavgörande

- 1) Ska artikel 19.1 andra stycket i fördraget om Europeiska unionen (nedan kallad **FEU**) och artikel 47 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad **stadgan**) jämförd med

ⁱ Förevarande mål har getts ett fiktivt namn. Detta namn är inte någon av rättegångsdeltagarnas verkliga namn.

Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden (nedan kallat **direktivet**), tolkas så, att de utgör hinder för en nationell bestämmelse såsom artikel 13 och även artikel 10 ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (lagen av den 28 juli 2023 om ändring av civillagen och vissa andra lagar), i vilken det föreskrivs att en domare som prövar ett överklagande i ett mål som omfattas av direktivet ska pensioneras automatiskt, i en situation där i) denna bestämmelse är utformad på ett sådant sätt att den endast omfattar en av samtliga aktiva domare, ii) den inte omfattar åklagare i en motsvarande situation, trots den omständigheten att det enligt tidigare rättsordning förekom en likabehandling av åklagare och domare som befann sig i en situation som var jämförbar med den som den domare som prövar överklagandet befinner sig i, iii) den lag i vilken bestämmelsen ingår, inte reglerar domstolarnas organisation utan en helt annan fråga, och motiveringen till lagen inte, för det första, på något sätt förklarar skälen för dess införande, för det andra, inte anger något viktigt allmänt intresse som tjänas av att bestämmelsen införs och, för det tredje, inte motiverar varför dess införande står i proportion till dessa skäl, och iv) varken denna bestämmelse eller någon annan bestämmelse i nationell rätt ger en domstol eller någon annan myndighet möjlighet att pröva eller avgöra ett överklagande (eller något annat rättsmedel) som den berörda domaren har utnyttjat i syfte att kontrollera skälen för dennes pensionering eller huruvida denna bestämmelse är förenlig med nationella bestämmelser av högre rang, bestämmelser i unionsrätten eller i internationell rätt?

- 2) Har det någon betydelse för svaret på den första frågan att domaren, vilken berörs av ovannämnda nationella bestämmelse, tidigare har utsatts för repressalier av den verkställande makten i samband med att domaren försvarade domstolarnas oberoende och domarnas oavhängighet – och att den verkställande makten med anledning därav har försökt att pensionera domaren enligt tidigare gällande bestämmelser – varvid den ovannämnda nationella bestämmelsen antogs efter det att dessa försök hade misslyckats? Har det någon betydelse för svaret på denna fråga att den hänskjutande domstolen anser att denna bestämmelse inte tjänar något viktigt allmänt intresse, utan är av repressiv karaktär?
- 3) Ska artikel 19.1 andra meningen FEUF, artikel 47 i stadgan, artiklarna 2 och 4.3 FEU samt principerna om unionsrättens företräde och om en effektiv domstolsprövning, mot bakgrund av EU-domstolens dom av den 13 mars 2007 i mål C-432/05, Unibet, tolkas så, att domstolen, bestående av den domare som avses i den första och andra frågan, är behörig dels att ex officio besluta om att skjuta upp tillämpningen av

den nationella bestämmelse som avses i den första frågan (enligt vilken den nämnda domaren ska pensioneras), dels att fortsätta avgöra det aktuella målet och andra mål till dess att EU-domstolen meddelar sitt svar, i den mån den anser att förhandsavgörandet är nödvändigt för att det mål som är anhängigt vid domstolen ska avgöras i enlighet med tillämpliga bestämmelser i unionsrätten?

- 4) Ska de bestämmelser och principer som nämns i den tredje frågan tolkas så, att den nationella bestämmelse som avses i den andra frågan (i vilken det föreskrivs att en domare ska pensioneras) inte kan tillämpas för det fall att EU-domstolen – med hänsyn till de omständigheter som anges i den andra frågan – besvarar den första frågan jakande, vilket innebär att nämnda domare inte ska pensioneras, såvida det inte finns någon annan rättslig grund för pensioneringen?

Anförda unionsbestämmelser

Artikel 19.1 andra stycket i fördraget om Europeiska unionen,

Artikel 47 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna,

Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden (EUT L 65, 2016, s. 1).

Anförda nationella bestämmelser

Artikel 10 och 13 i ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (lagen av den 28 juli 2023 om ändring av civillagen och vissa andra lagar) (Dz.U.2023, pos. 1615):

- Enligt artikel 10 ska artikel 233 i ustawie z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (lagen av den 11 mars 2022 om rikets försvar) (Dz.U. pos. 2305 och 2023-års utgåva, pos. 347 och 641) ha följande lydelse: ”Vid entledigande av en militäråklagare som är yrkesmilitär, ska han eller hon kvarstå i ämbetet som åklagare vid den organisatoriska enhet i den åklagarmyndighet som berörs, oberoende av antalet åklagarbefattningar vid denna enhet.”
- Enligt artikel 13 föreskriv det att ”Vid entledigande av en domare vid en militärdomstol från dennes yrkesmilitärtjänstgöring ska han eller hon, när denne innehar sitt domarämbete, pensioneras från och med dagen för ikraftträdandet av denna lag. ...”. Enligt artikel 14 i ändringslagen ska båda bestämmelser träda i kraft den 15 november 2023.

Artiklarna 175.1, 176.2, 179 och 180 i Republiken Polens konstitution,

Artiklarna 22 § 1, 23 § 1, 35 § 1, 70 §§ 1 och 2 i ustawa z 21 sierpnia 1996 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych (lagen av den 21 augusti 1996 om militärdomstolarnas organisation (nedan kallad lagen om militärdomstolarnas organisation),

Artiklarna 200.6, 226.3, 229.2 och 233 i lagen av den 11 mars 2022 om rikets försvar,

– I artikel 233 föreskrivs att det ”Vid entledigande av domare vid en militärdomstol eller en militäråklagare som är yrkesmilitär, ska han eller hon kvarstå i sitt ämbete som domare eller åklagare vid den organisatoriska enhet i den domstol eller åklagarmyndighet som berörs, oberoende av antalet befattningar vid denna enhet. ...”.

Artikel 70 §§ 1 och 2, artikel 71 §§ 2 och 3, artikel 73 §§ 1 och 3 i prawo o ustroju sądów powszechnych (lag om de allmänna domstolarnas organisation),

I artikel 439§ 1 i ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (lag av den 6 juni 1997 – straffprocesslagen),

Artikel 104 § 1 i ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (lagen av den 24 augusti 2001 om förfaranden avseende förseelser).

Kortfattad redogörelse för de faktiska omständigheterna och förfarandet i det nationella målet

- 1 Wojskowy Sąd Garnizonowy w Warszawie (Militärdomstolen i Warszawa, Polen) meddelade en dom i vilken menige P.B. befunnits skyldig till brott enligt artikel 278 § 1 i kodeks karny (strafflagen). Nämnda dom överklagades av menige P.B., vilken gjorde gällande att den straffrättsliga påföljden – att offentliggöra domen – var otillåten och begärde att domen skulle ändras genom att denna del upphävs. Vid överklagandeförhandlingen inför Wojskowym Sądem Okręgowym w Warszawie (den regionala militärdomstolen i Warszawa, Polen) yrkade menige P.B. även att domen skulle upphävas samt att det under vissa förutsättningar saknas anledning att döma i målet.
- 2 En domare som (från och med den 15 november 2023) skulle pensioneras enligt artikel 13 i lagen av den 28 juli 2023 om ändring av civillagen och vissa andra lagar, utan rätt till att varken överklaga denna bestämmelse eller dess tillämpningsföreskrifter, blev tillsatt att pröva överklagandet i egenskap av ensamdomare. Artiklarna 10 och 13 i denna lag omfattar en enda person, och de antogs av en majoritet i Sejmen (en kammare i Republiken Polens parlament) trots att senaten och senatens utskott ställt sig negativt till dem.
- 3 Nämnda domare utnämndes till domare vid den regionala militärdomstolen i Warszawa den 29 januari 2013. I juli 2017 bedömdes domaren vara olämplig för

militärtjänstgöring på grund av sitt hälsotillstånd, men kunde fullgöra sitt ämbete som domare. Av denna anledning vände sig domaren till det dåvarande Krajowej Rady Sądownictwa (nationella domstolsrådet, Polen) (nedan kallat KRS) och begärde att bli omplacerad till en domartjänst vid en allmän domstol. KRS begärde att Republiken Polens president skulle utnämna (omplacera) domaren till en likvärdig tjänst vid en allmän domstol. Efter fyra och ett halvt år avslog presidenten, genom beslut av den 27 december 2021, utnämningen och motiveringen till densamma. I december 2019 vände sig Minister Sprawiedliwości (Justitieministern, Polen) till KRS och begärde att domaren skulle pensioneras. KRS avvisade denna begäran på grund av att domaren, även om han ansågs vara olämplig för militärtjänstgöring, var lämplig att utföra sitt ämbete som domare. Efter presidentens beslut framställde Minister Obrony Narodowej (Försvarsministern, Polen) en liknande begäran till det nyinrättade KRS i januari 2022. Den 12 juni 2023 avslog det nyinrättade KRS begäran om att pensionera domaren med hänvisning till ikraftträdandet av artikel 233 i lagen av den 24 april 2022 om rikets försvar. Domaren entledigades från sin yrkesmilitärtjänstgöring i enlighet med denna bestämmelse och kvarstod som domare vid den regionala militärdomstolen i Warszawa på beslut av Minister Obrony Narodowej (Försvarsministern, Polen). Från och med mars 2023 återgick domaren till den dömande verksamheten.

- 4 Den 28 juli 2023 antog Sejmen ustawa o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (lagen om ändring av civillagen och vissa andra lagar), vilken bland annat innebar att bestämmelsen om domare i artikel 233 i lagen om rikets försvar ströks (medan bestämmelsen om åklagare kvarstod) och att artikel 13 infördes i denna ändringslag, vilken reglerade pensioneringen av den domare vid nämnda militärdomstol som tidigare hade entledigats från sin yrkesmilitärtjänstgöring.

Kortfattad redogörelse för skälen till att förhandsavgörande begärs

- 5 Den hänskjutande domstolen omfattas i egenskap av domstol i unionsrättslig mening av de krav som innefattas i unionsprincipen om ett effektivt domstolsskydd, eftersom denna domstol kan avgöra frågor som rör tillämpningen eller tolkningen av unionsrätten. De garantier som är knutna till en domstol som inrättats enligt lag omfattar inte bara grunden för domstolens rättsliga existens, utan även kraven på domstolens sammansättning och på de enskilda domarna. Domstolen måste förbli oberoende och opartisk, vilket är något som sin tur måste säkerställas genom lämpliga garantier, i synnerhet skyddet för en domares aktiva tjänstgöring, pensionering och oavsättlighet. Den hänskjutande domstolen hänvisar i detta hänseende till den praxis som följer av EU-domstolens dom av den 27 februari 2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses (C-64/16, EU:C:2018:117), dom av den 11 juli 2019, kommissionen/Polen (Högsta domstolens oavhängighet) (C-619/18, EU:C:2019:615) och dom av den 5 november 2019, kommissionen/Polen (De allmänna domstolarnas oavhängighet) (C-192/18, EU:C:2019:924). Den hänskjutande domstolen erinrar även om att direktiv 2016/343 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och

av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden även är tillämpligt i det nationella straffrättsliga förfarandet.

- 6 Den ensamdomare som tjänstgör vid den hänskjutande domstolen har entledigats från sin yrkesmilitärtjänstgöring på grund av att han har bedömts vara permanent olämplig att fullgöra denna tjänst, men att han är lämplig att tjänstgöra som domare. Först ändrades de nationella bestämmelserna så att han kunde entledigas från sin militärtjänstgöring utan att pensioneras, och därefter infördes en rättslig lösning som innebar att domaren automatiskt pensionerades, nämligen just på grund av att han tidigare hade entledigats från nämnda militärtjänstgöring. De införda lagändringarna påverkar i praktiken endast honom i egenskap av domare vid den hänskjutande domstolen (de riktas med andra ord mot honom såsom enskild person (*ad hominem*)). I de polska medierna har lagändringarna därför kallats för ”lex Raczkowski”.
- 7 Den hänskjutande domstolen ifrågasätter följaktligen om den, till följd av den ändring som ägt rum, fortfarande uppfyller kriterierna för att anses utgöra en oavhängig och opartisk domstol som inrättats enligt lag. Det är objektivt nödvändigt för den hänskjutande domstolen att de ställda frågorna besvaras, eftersom den måste avgöra huruvida den kan fortsätta att pröva det nationella målet i dess nuvarande sammansättning.
- 8 Den hänskjutande domstolen vill få klarhet i huruvida de omständigheter som beskrivs i den första frågan kan påverka eller påverkar huruvida kraven på ett effektivt domstolsskydd uppfylls. Dessa krav inbegriper rätten till en oberoende och opartisk domstol som inrättats enligt lag, eftersom principen om domares oavsättlighet har tydliga konsekvenser för principen om domstolars oberoende och domarnas oavhängighet. Ovanstående principer utgör inte privilegier för varken domstolar eller domare, utan de utgör medborgarnas rätt till en rättvis rättegång.
- 9 I omständigheterna i förevarande fall har lagstiftaren först antagit en bestämmelse som innebär att den domare vid en militärdomstol som dömer i det nationella målet har entledigats från sin militärtjänst, och därefter (utan att detta varit motiverat av något viktigt allmänt intresse) ändrat lydelsen av artikel 233 i denna lag, varigenom garantin för en fortsatt tjänstgöring har tagits bort för nämnda domare, samtidigt som samma garanti fortfarande gäller för åklagare som befinner sig i en jämförbar situation. Samtidigt har det (utan någon motivering till en sådan betydande lagändring) införts en lagändring i bestämmelser på ett rättsområde som reglerar en helt annan fråga, vilket innebär ett uppenbart åsidosättande av konstitutionella principer om korrekt lagstiftning. I strid med artikel 180.3 i Republiken Polens konstitution infördes följaktligen en ny godtycklig rättslig lösning som innebär att en domare automatiskt pensioneras om denne inte längre kan utföra sin militärtjänstgöring. En domstol som kan förändras, begränsas eller vars domare kan pensioneras arbiträrt i strid med bestämmelserna i den nationella rätten och unionsrätten eller genom att ändra dem på ett godtyckligt sätt måste ge upphov till tvivel om dess förmåga att fullgöra de uppgifter som anges i direktiv 2016/343.

- 10 Av dessa skäl är de frågor som ställs i detta mål inriktade på den hänskjutande domstolens ställning och hotet mot principen om oberoende, opartiskhet, oskuldspresumtion och garantin för rätten till en rättvis rättegång. Den omständigheten att det i princip är möjligt att manipulera ordalydelsen i en lagbestämmelse i syfte att ändra reglerna för domares tjänstgöring och på så vis förkorta deras ämbets tid – det vill säga att det i praktiken är möjligt att när som helst entlediga en domare – så inverkar detta otvetydigt på domstolarnas oavhängighet och opartiskhet, och därmed på huruvida det straffrättsliga förfarandet är rättvist och huruvida principen om oskuldspresumtion iaktas.
- 11 Den hänskjutande domstolen har angett att det inte heller är möjligt att pröva lagenligheten av de bestämmelser som Trybunał Konstytucyjny (Författningsdomstolen, Polen) har ifrågasatt, dels eftersom Författningsdomstolen har utvecklat en praxis vid en tidpunkt då den inte längre anses utgöra en myndighet som säkerställer ett effektivt domstolsskydd, dels eftersom dess dömande sammansättning består av personer som saknar behörighet att döma i ärenden.
- 12 Fram till dess att artikel 233 i lagen om rikets försvar trädde i kraft föreskrevs det i den nationella lagstiftningen att en domare vid en militärdomstol inte kunde entledigas från sin militära tjänstgöring innan det att dennes anställning automatiskt löpte ut, eller innan det att domaren blev uppsagd eller pensionerad (artikel 35 § 1 lagen om militärdomstolarnas organisation). En domare kunde pensioneras om han eller hon bedömdes vara olämplig för militärtjänstgöring, såvida han eller hon inte begärde att omplaceras till en allmän domstol (artikel 35 § 4 i lagen om militärdomstolarnas organisation). Av dessa skäl kunde domaren i förevarande mål inte pensioneras, trots presidentens avslag att utnämna/omplacera honom till en allmän domstol.
- 13 Det är ovisst under vilka omständigheter lösningarna i artikel 233 i lagen om rikets försvar infördes, men de fyllde otvivelaktigt en lucka i lagstiftningen vad gäller den skillnad mellan oförmåga till militärtjänst och oförmåga att döma som avses i artikel 180.3 i Republiken Polens konstitution.
- 14 När den verkställande makten, det vill säga Justitieministern, fick kännedom om att denna bestämmelse skulle komma att åberopas av den domare som dömer i det aktuella målet, så senarelades hans återinträde till den dömande sammansättningen med tio månader. Detta berodde otvivelaktigt på att man ville skilja honom från hans domartjänst på grund av att han tidigare varit vice ordförande i det dåvarande KRS (framför allt mellan åren 2014–2018) och att han deltagit i mål som rört makthavarnas åsidosättande av konstitutionen, skyddet av domarnas oavhängighet och domstolarnas oberoende, samt låtit journalister ta del av offentliga handlingar i ett mål som rörde en av ministrarna i den sittande regeringen. På grund av detta utsattes domaren för trakasserier från både offentliga myndigheter och regeringsvänliga medier.

- 15 Den hänskjutande domstolen anser att den införda pensionsordningen, vilken uteslutande riktar sig till den domare som dömer i målet vid den nationella domstolen, direkt strider mot principen om domares oavsättlighet och inte tjänar något viktigt allmänt intresse, utan har en rent repressiv karaktär. Principen om domares oavsättlighet ska nämligen förstås på så sätt att den lagstiftande eller verkställande makten inte genom godtyckliga beslut kan avgöra om en domare kan fortsätta att utöva sitt domarämbete. Pensioneringen måste vara kopplad till domarens oförmåga att utföra sitt ämbete och bestämmelser som reglerar denna fråga bör vara föremål för en domstolsprövning.
- 16 Den hänskjutande domstolen anser att om den första och den andra frågan besvaras jakande, bör det vidtas åtgärder för att säkerställa att domstolen fungerar på ett korrekt sätt och att direktiv 2016/343 genomförs korrekt. Den anser att de angripna bestämmelserna leder till att en domare berövas sitt domarämbete i strid mot alla gällande regler och att han berövas sin rätt till domstolsprövning. Mot denna bakgrund bör det inte utfärdas några genomförandetakter om pensionering av domare på grundval av dessa bestämmelser. Den hänskjutande domstolen anser sig – i enlighet med Simmenthal-regeln – vara skyldig att underlåta att tillämpa nationella bestämmelser som är oförenliga med unionsrätten. Mot bakgrund av den praxis som följer av EU-domstolens dom av den 6 oktober 2021, *W.Ż.* (Avdelningen för extraordinär kontroll och offentliga angelägenheter – Tillsättning) (C-487/19, EU:C:2021:798), dom av den 18 maj 2021, *Asociația "Forumul Judecătorilor din România" m.fl.* (C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 och C-397/19, EU:C:2021:393), dom av den 5 juni 2023, *kommissionen/Polen (Domares oavhängighet och privatliv)* (C-204/21, EU:C:2023:442) och dom av den 13 mars 2007, *Unibet* (C-432/05, EU:C:2007:163), åberopar den hänskjutande domstolen den direkta effekten av artikel 19.1 andra stycket FEU och sin skyldighet att säkerställa att denna bestämmelse får full verkan genom att underlåta att tillämpa nationella bestämmelser som strider mot den. Denna skyldighet har även sin grund i principen om lojalt samarbete i artikel 4.3 FEU.
- 17 Den hänskjutande domstolens beslut att inte tillämpa de nämnda bestämmelserna gör det möjligt för nämnda domare att utöva sin dömande verksamhet vid den nationella domstolen och i avvaktan på utgången i målet vid EU-domstolen finns det inte någon rättslig möjlighet för honom att pensioneras. Genom att framställa en begäran om förhandsavgörande hade den hänskjutande domstolen för avsikt att vidta en säkerhetsåtgärd vilken direkt skulle garantera utövandet av dess rättigheter enligt unionsrätten och som skulle säkerställa ett effektivt domstolsskydd för parterna i det straffrättsliga förfarandet genom att se till att målet avgörs av en oberoende domstol bestående av oavhängiga domare.
- 18 Den hänskjutande domstolen har även ansökt om skyndsam handläggning. Detta motiveras av att förevarande begäran om förhandsavgörande avser en grundläggande del av rätten till ett effektivt domstolsskydd, nämligen rätten till en oberoende och opartisk domstol som inrättats enligt lag, vilken är oavhängig och genomför principen om oskuldspresumtion. Den hänskjutande domstolen anser att

detta är välgrundat med hänsyn till den betydelse som ett svar på tolkningsfrågorna har för att den hänskjutande domstolen på ett legitimt sätt och i enlighet med rättssäkerhetsprincipen ska kunna utöva sin domsrätt med medverkan av en domare som entledigats av den lagstiftande och den verkställande makten i strid med principen om domares oavsättlighet och domstolsväsendets oavhängighet.

ARBETSDOKUMENT